

وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

غروی، سعیده.

ابعاد حاکمیت در میراث امیرمؤمنان (علیه السلام) / سعیده غروی - قم:

انتشارات دانشکده اصول الدین، ۱۳۹۱.

۴۶۴ ص

ISBN: 978 - 600 - 5311 - 55 - 6

بها: ۱۲۰/۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیما.

۱. علی بن ابی طالب (علیه السلام) امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -

حکومت و سیاست. الف. عنوان.

297/951

۲ الف ۳۸/۰۹/۴ BP

www.ketab.ir

ابعاد حاکمیت

در میراث امیرمومنان علی(ع)

تألیف: دکتر سعیده غروی
استادیار دانشگاه قم

انتشارات دانشکده
اصول الدین

نام کتاب : ابعاد حاکمیت در میراث امیرمؤمنان (علیه السلام)
 مؤلف : دکتر سعیده غروی
 نظارت : معاونت پژوهشی دانشکده اصول الدین
 ناشر : انتشارات دانشکده اصول الدین
 نوبت و تاریخ چاپ : اول / پاییز / ۱۳۹۱
 تیراژ : ۵۰۰ نسخه
 چاپ و صحافی : نینوا - قم

مراکز پخش

- انتشارات دانشکده اصول الدین: قم. تلفن: ۷۷۳۵۲۵ داخلی ۱۴۰، ۱۵۲ و ۱۲۵ نمابر
 ۷۷۳۵۳۸ صندوق پستی ۱۱۸۱ - ۳۷۱۹.
 - مؤسسه علمی فرهنگی علامه عسکری (ر): قم. خیابان شهداء. ساختمان بعثت،
 تلفن ۷۷۴۴۳۹۹.
 - دفتر مرکزی تهران: خیابان پاسداران، خیابان گل سبزی خیابان شهید ناطق نوری،
 بوستان کتاب واحد ۱۳. تلفن: ۰۲۱-۲۲۸۵۷۷۴۹۵۰.
 - کتابفروشی دار المصطفی: قم، خیابان ارم، پاساژ قدس، پلاک ۹۲ تلفن ۷۷۳۷۶۱۹.

<http://www.osool.ac.ir>

ISBN 978-600-5311-55-6

نشانی سایت دانشکده اصول الدین

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۱۱-۵۵-۶

اهداء

به انسان مافوق، ندای عدالت انسانی، امیرمؤمنان علی بن ابیطالب علیه السلام آن حقیقت بر گونه اساطیر و تمامی حاکمان عدالت خواهی که حاکمیت بر معنویاتش های دینی و انسانی را طالبند و برای قدرت و مناصب سیاسی، ارزش ذاتی قائل نیستند.

و به روح بلند سلاطین و بگری بنیان گذار دانشکده ای که موفقیت تحصیلی خود را و املا اندیشه و همت بلند اویم.
و به پدر نیک اندیشم که تحصیل در علوم دینی را از افتخاراتش بر می شمرد و چشم انتظار اتمام تحصیلم حتم از جهان فرو بست.

سپاس

از استاد فرزانه دکتر محمد علی مهدوی راد که در نگارش این اثر، از هیچ راهنمایی دریغ نورزید؛ و از استادان فرهیخته دکتر احمد عابدی و دکتر حسین خنیفر که از نظرات مشورتی خویش در پرورش این پژوهش، بهره مند نمودند.

و از همسر اندیشمندم دکتر محمد هادی مفتاح که موفقیت تمامی ادوار تحصیلی ام، مرهون توجهات و تشویق های سازنده اوست.
و از دو فرزند عزیزم که با صبر و بردباری خود مرا همراهی نمودند.

فهرست تفصیلی

۲۱	مقدمه
۲۵	پیشگفتار
۲۵	۱. طرح موضوع
۲۶	۲. پیشینه موضوع
۲۷	۳. مفاهیم اساسی
۲۷	أ- حاکمیت
۲۷	ب- امامت
۳۰	ج- مدیریت
۳۱	د- رهبری
۳۲	هـ- قدرت
۳۲	و- خلافت
۳۲	ز- سلطنت
۳۳	۴. دلایل الگوگیری از حاکمیت امیرمؤمنان علیه السلام
۳۵	أ- مبنای حکومتی امیرمؤمنان علیه السلام
۳۶	ب- برتری های فردی امیرمؤمنان علیه السلام
۴۱	فصل اول: نظام اداری
۴۵	اهداف
۴۶	۱. حق محوری

- ۴۷ ۲. قانون مداری
- ۴۸ ۳. عدالت گستری
- ۵۱ تصمیم گیری
- ۵۲ ۱. کسب اطلاعات دقیق
- ۵۳ ۲. مشاوره
- ۵۶ برنامه ریزی
- ۵۹ سازماندهی
- ۶۱ ۱. سازمان دهی مناصب
- ۶۳ ۲. سازماندهی نیروهای انسانی
- ۶۳ ا- گزینش کارگزاران
- ۶۵ ۱. صلاحیت شغلی- مهارتی
- ۶۷ ۲. صلاحیت اخلاقی
- ۶۷ ا. اصالت خانوادگی
- ۶۸ ب- حیا
- ۶۹ ج- پیشگامی در اسلام
- ۶۹ د- شایستگی فردی
- ۷۰ ب- تأمین نیاز کارگزاران
- ۷۱ ۱. پرداخت به موقع و درخور حقوق کارکنان
- ۷۱ ۲. فراهم آوردن زمینه امنیت شغلی برای کارکنان
- ۷۲ ج- سازماندهی کارها
- ۷۵ ۱. منصب های حکومت علوی
- ۷۶ ا- حکومت مرکزی
- ۷۷ ب- اداره محلی
- ۷۸ ۱. والیان و استانداران اداره محلی
- ۸۳ اعطاء حکم مأموریت

۸۴	۲. کارکنان اداره محلی
۸۴	ا- مسئول داریایی و مالیات
۸۴	ب- مسئول دیوان
۸۵	ج- قاضی
۸۵	د- محتسب
۸۶	هـ- فرمانده سپاه
۸۶	و- نیروهای اطلاعاتی
۸۷	ز- شرطه (پلیس)
۸۷	ح- برید (نماینده حاکم)
۸۸	هدایت کارگزاران
۸۸	۱. حاکمیت سیاست محلی - مدارانه
۸۹	۲. عدالت محوری در ادب و امور
۸۹	۳. پرهیز از تصمیم های خودسرانه و بدون تدبیر
۹۰	۴. فرمان برداری از حاکم
۹۰	۵. رواج دادگری در جامعه و پرهیز از ستم
۹۱	۶. التزام به اصل شایسته سالاری در گزینش کارکنان
۹۳	۷. تأمین امنیت شغلی برای کارکنان
۹۳	۸. کنترل و نظارت بر عملکرد نیروها
۹۴	۹. اعطای پاداش و جزا در برابر عملکرد کارکنان
۹۵	۱۰. احترام به استقلال رأی کارکنان شایسته
۹۵	۱۱. پرداخت حقوق مطابق با عملکرد کارکنان
۹۶	۱۲. پرهیز از پذیرش رشوه و هدیه
۹۸	۱۳. التزام به اصل ضابطه گرایی و پرهیز از رابطه گرایی
۱۰۰	۱۴. مدیریت زمان رمز موفقیت امور
۱۰۱	۱۵. التزام به اصل مشاوره در کارها

۱۰۱	۱۶. کوشش در انجام مسئولیت محوله
۱۰۲	کنترل و نظارت
۱۰۴	۱. خود کنترلی یا کنترل درونی
۱۰۵	۲. کنترل همگانی
۱۰۵	أ- کنترل آشکار
۱۰۶	ب- کنترل مردمی
۱۰۷	۳. کنترل پنهانی
۱۱۰	ارزیابی و ارزشیابی
۱۱۰	۱. معیارهای ارزیابی
۱۱۱	أ- ماهیت قدرتی کارگزار
۱۱۱	۱. حرکت بر محور برنامه ریزی
۱۱۲	۲. اشتغال همه جانبه
۱۱۳	۳. خلاقیت و ابتراوی
۱۱۴	ب- ماهیت اخلاقی کارگزار
۱۱۴	۱. احساس تعهد و مسئولیت پذیری
۱۱۵	۲. پرهیز از تخلفات شرعی و قانونی
۱۱۵	۳. رعایت آداب و رفتار اسلامی
۱۱۶	نتایج ارزیابی
۱۱۷	أ- تشویق کارگزاران
۱۱۸	۱. پاداش مالی
۱۱۸	۲. پاداش اجتماعی
۱۱۹	۳. پاداش اخروی
۱۱۹	نمونه هایی از ارج گذاری امیرمؤمنان علیه السلام به کارگزاران
۱۲۴	ب- تنبیه کارگزاران
۱۲۵	۱. توبیخ کارگزاران

۱۲۹	۲. عزل یا جابجایی کارگزاران
۱۳۵	فصل دوم: نظام اجتماعی
۱۳۶	اهداف
۱۳۸	برنامه ریزی
۱۳۹	۱. اصلاح ساختار گذشته
۱۴۰	أ- لغو طبقات منزلتی
۱۴۱	ب- لغو طبقات اقتصادی
۱۴۱	ج- لغو طبقات سیاسی
۱۴۲	۲. چشم انداز آینده
۱۴۳	سازماندهی
۱۴۳	۱. تأمین عدالت اجتماعی
۱۴۸	بازتاب عدالت علوی
۱۵۱	۲. تأسیس صندوق شکایات
۱۵۱	۳. مردم داری و مردم سالاری دینی
۱۵۴	أ- خراج ستانی و آداب آن
۱۵۴	۱- عمران و آبادانی پیش از خراج ستانی
۱۵۶	۲- لحاظ وضعیت اقتصادی مالیات دهندگان، ...
۱۵۸	۳- رعایت انصاف در خراج ستانی و رعایت حرمت مردم
۱۵۹	۴- رعایت اخلاق اسلامی و آداب معاشرت نیکو با مردم
۱۶۰	۵- عدم جواز تجسس در اموال مردم در هنگام خراج ستانی
۱۶۰	۶- ستاندن مال مورد اعتراف صاحب مال بدون تجسس
۱۶۱	۷- رعایت نکاتی درباره خراج گیری چهارپایان
۱۶۲	۴. تأمین رفاه اجتماعی
۱۶۳	۵. اعطاء آزادی
۱۶۸	أ- آزادی شخصی

۱۷۱	ب- آزادی عقیده
۱۷۳	ج- آزادی بیان
۱۷۶	د- آزادی سیاسی
۱۷۹	آزادی احزاب سیاسی
۱۸۰	۱. مخالفان بی خطر
۱۸۱	۲. بیعت شکنان (ناکثین)
۱۸۴	۳. مخالفان بر انداز
۱۸۷	هدایت کارگزاران
۱۸۷	۱. احترام به سنت ها و پرهیز از بدعت گذاری
۱۸۷	۲. پیروی از اصول اخلاقی در معاشرت با مردم
۱۸۹	۳. رفتار توأم با مهر و قهر با اهل ذمه
۱۹۰	۴. مردم داری و غلبه رضایت عموم مردم
۱۹۱	۵. خدمت گذاری بی منت با مردم
۱۹۱	۶. حضور مردمی و در مرئای مردم
۱۹۳	۷. معاشرت با محرومین و زیستن در سطح آنان
۱۹۶	۸. ممنوعیت تملق گویی اطرافیان
۱۹۶	۹. هوشیاری در برابر منافقان
۱۹۷	۱۰. پرهیز از علنی کردن عیوب مردم
۱۹۷	۱۱. حاکمیت سیاست خوش بینی بر کارها
۱۹۸	۱۲. اصلاح بدگمانی مردم
۱۹۹	۱۳. کوشش در برطرف کردن نیاز مردم
۲۰۱	فصل سوم: نظام اقتصادی
۲۰۴	اهداف
۲۰۶	برنامه ریزی
۲۰۶	اقتصاد آزاد یا آزادی اقتصادی

۲۰۸	سازماندهی
۲۰۸	۱. عدالت اقتصادی
۲۱۵	۲. درآمدهای خلیفه و هزینه کرد آن
۲۲۴	۳. بیت المال حکومت اسلامی
۲۲۸	۴. حفظ توازن اقتصادی
۲۲۹	فراهم آوردن تسهیلات برای بازاریان
۲۲۹	۱. در دست گرفتن بازار مسلمانان با ملکیت دولتی مکان بازار
۲۳۰	۲. وضع قوانین برای بازار مسلمانان
۲۳۱	أ. قوانین کلی بازار
۲۳۱	۱- عدم واگذاری تملیکی و به طور مطلق برای فرد یا افراد خاص
۲۳۱	۲- نظارت نسام به حدوده گستراندن اموال تجار
۲۳۱	۳- الزام تجار به فعالیت در حدوده تعیین شده بازار
۲۳۲	۴- ممنوعیت دلالی در خرید و فروش کالا
۲۳۳	۵- انهدام بنای مسکونی در بازار و بنای جاری در غیر محدوده بازار
۲۳۳	ب- قوانین خرید و فروش و تجارت در بازار
۲۳۴	قوانین مستمر بازار مسلمین
۲۳۴	۱. ممنوعیت های شرعی بازار مسلمین
۲۳۴	أ- معاملات ربوی
۲۳۵	ب- قسم خوردن در هنگام خرید و فروش
۲۳۶	ج- مخفی نگه داشتن عیب یا عیوب کالا
۲۳۶	د- تعریف کردن به بیش از کیفیت کالا
۲۳۶	ه- غش در معامله
۲۳۷	و- احتکار
۲۳۹	ز- کم فروشی
۲۴۰	ح- ماهی در آب مرده و ذبح بیش از مقدار

۲. قوانین منسوب به منصب حاکم اسلامی ۲۴۰
- أ- اقاله ۲۴۲
- ب- جلوگیری از انحصار طلبی در بازار ۲۴۲
- ج- کنترل قیمت گذاری کالا ۲۴۴
- د- ممنوعیت پیش فروش کالا ۲۴۵
- هـ- شکار کبوتر در شهرها ۲۴۵
- و- ضامن بودن بعضی شاغلین ۲۴۵
- ز- ممنوعیت بعضی مشاغل ۲۴۶
- افسانه سرایان ۲۴۶
- منحمان خرافه افکن ۲۴۶
۳. تعدیل پرو ۲۴۷
- أ- پرداخت مالیات ۲۴۸
۱. مالیات های ثابت ۲۴۸
- أ- زکات ۲۴۸
- ب- خمس ۲۵۰
- ج- فیه و انفال ۲۵۰
- د- خراج و جزیه ۲۵۱
۲. مالیات های متغیر ۲۵۲
- نهادینه کردن فرهنگ بخشش ۲۵۳
۴. نظارت و کنترل اقتصادی ۲۵۵
- أ- کنترل کارگزاران ۲۵۵
۱. در جمع، ضبط و تقسیم بیت المال ۲۵۵
۲. در اموال شخصی ۲۵۸
۳. در روابط اجتماعی ۲۵۹
- ب- کنترل اقتصاد جامعه ۲۶۰

۲۶۰	۱. بازار و بازاریان
۲۶۱	۲. متولیان بازار
۲۶۲	هدایت کارگزاران
۲۶۲	۱. دقت در حفظ و نگهداری بیت المال
۲۶۳	۲. پرهیز از هزینه کرد شخصی یا سلیقه‌ای در بیت المال
۲۶۴	۳. پاسداشت حقوق مستضعفان
۲۶۶	۴. تخفیف دادن در خراج برای مردم ستم دیده و ورشکسته
۲۶۷	۵. نیکی به بازرگانان و تشویق آنان به رفتار نیک با مردم
۲۷۱	فصل چهارم: نظام تربیتی
۲۷۴	اهداف
۲۷۷	۱. نهادینه کردن فرهنگ دینی
۲۷۸	۲. آموزش و پرورش
۲۸۰	۳. جلوگیری از بدعت گذاری و تصرف در سنت و دین
۲۸۰	برنامه ریزی
۲۸۲	۱. زمان شناسی
۲۸۲	۲. مخاطب شناسی
۲۸۳	۳. نیاز شناسی
۲۸۳	۴. زبان گزینی
۲۸۵	سازماندهی
۲۸۶	۱. تربیت اخلاقی
۲۸۶	ا- اصول تربیت اخلاقی
۲۸۶	۱. خدا محوری
۲۸۷	۲. فطرت مداری
۲۸۷	۳. آخرت نگری
۲۸۹	ب- روش های تربیت اخلاقی

۱. استفاده از براهین عقلی و توجه دادن به رشد عقلانی ۲۹۰
۲. پند و اندرز ۲۹۳
- ا- پند در قالب کلام فصیح ۲۹۴
- ب- پند در قالب تشبیه ۲۹۵
- تشبیه دنیا ۲۹۶
- تأثیر تقوا و معصیت در انسان ۲۹۶
- ج- پند در قالب استعاره ۲۹۷
۳. الگودهی ۲۹۸
۴. عبرت آموزی از سرنوشت گذشتگان ۳۰۱
۲. تربیت اجتماعی ۳۰۵
- ا- اتحاد اجتماعی ۳۰۶
- ب- پای بندی به سنت های حسنه ۳۰۸
- ج- ممنوعیت تملق گوئی ۳۱۰
- د- پرهیز از تشریفات ۳۱۲
- ه- حق گرایی نه شخصیت گرایی ۳۱۳
۳. تربیت سیاسی ۳۱۴
- ا- تربیت سیاسی عموم مردم ۳۱۶
۱. استدلال و روشنگری ۳۱۶
۲. شناساندن اهداف مخالفان ۳۱۸
۳. تمسک به عقاید و باورهای مذهبی ۳۱۹
۴. برشمردن معیار عزت و شرف ۳۲۰
- ب- تربیت سیاسی کارگزاران ۳۲۱
- هدایت کارگزاران ۳۲۴
۱. امانت بودن مناصب ۳۲۵
۲. کسب رضایت الهی در کارها ۳۲۵

۳۲۶	۳. احیای حق
۳۲۶	۴. ارجاع شبهات به خدا و رسولش
۳۲۶	۵. پاسداشت شعائر الهی
۳۲۷	۶. بزرگداشت نماز و برپایی آن در بهترین وقتش
۳۲۷	۷. عبرت از حقایق گذشته
۳۲۷	۸. عفو و گذشت در عین قدرت
۳۲۹	۹. لگام بر قوه غضبیه و مهار نفس اماره
۳۲۹	۱۰. پرهیز از غرور حاصل از پست‌های دنیایی
۳۳۰	۱۱. پرهیز از دنیا طلبی
۳۳۱	۱۲. یادآوری نیکو مرگ
۳۳۵	فصل پنجم: نظام قضایی
۳۳۷	اهداف
۳۳۹	برنامه ریزی
۳۳۹	سازماندهی
۳۴۰	۱. گزینش ویژه قاضی
۳۴۰	ا- بهترین فرد
۳۴۰	ب- واجد سعه صدر
۳۴۱	ج- اصلاح گراشته‌های احتمالی
۳۴۱	د- خستگی ناپذیر در تشخیص حق
۳۴۲	ه- تملق ناپذیر
۳۴۲	۲. آموزش و تربیت قاضی
۳۴۳	ا- نکته تربیتی
۳۴۵	ب- نکته آموزشی
۳۴۷	۳. استقلال سیاسی قاضی
۳۴۸	۴. مصونیت قاضی

۵. رسیدگی به معیشت قاضی ۳۴۹
۶. اجرای حدود و تعزیرات ۳۵۲
- أ- حد ۳۵۲
- ب- تعزیر ۳۵۳
۷. احکام حکومتی ۳۵۴
- أ- دستور مصادره اموال ناحق ۳۵۷
- ب- دستور تخریب اماکن ۳۵۷
- ج- حکم به حلّیت خمس ۳۵۷
- د- جواز به جماعت خواندن نوافل ۳۵۸
- ه- تعیین نکات خاص ۳۵۸
- و- اجرای حکم منگسار برای زانی مجرد ۳۵۹
- ز- تعیین حدّ بیشتر برای شراب خوار ۳۵۹
- ح- تعیین حدّ متفاوت برای سارقین ۳۵۹
- ط- تعیین مقدار متفاوت برای جریه ۳۶۱
- ی- تعیین مقدار متفاوت برای خراج ۳۶۱
- ک- تعیین ضمان برای بعضی مشاغل ۳۶۱
- ل- منع اشتغال اهل ذمه به صرافی ۳۶۲
- م- منع از احتکار ۳۶۲
- ن- منع ارتزاق از بعضی مشاغل ۳۶۳
- س- منع شکار پرنده ها در شهر ۳۶۳
- هدایت کارگزاران ۳۶۴
۱. قضاوت از روی علم نه با تکیه بر قیاس و آراء ظنی ۳۶۵
۲. قضاوت بر اساس کتاب خدا و سنت نبوی ۳۶۶
۳. مساوات و یکسان نگری به طرفین دعوی ۳۶۸
۴. رعایت عدالت در قضاوت ۳۶۸

۳۶۸	۵. قضاوت با امنیت خاطر
۳۶۹	۶. امنیت دادگاه با منش، رفتار و گفتار قاضی
۳۶۹	۷. حفظ شأنیت و جایگاه قضاوت
۳۶۹	۸. ممنوعیت پذیرش رشوه و هدیه از سوی قاضی
۳۷۳	فصل ششم: نظام امنیتی
۳۷۴	اهداف
۳۷۵	برنامه ریزی
۳۷۷	سازماندهی
۳۷۷	۱. تأمین امنیت داخلی
۳۷۹	۲. تأمین امنیت خارجی
۳۸۰	أ- تشکیل سپاه منبری
۳۸۳	ب- تشکیل سازمان اطلاعات
۳۸۴	اول- تجسس در امور مردم
۳۸۸	دوم- تجسس در امور کارگزاران
۳۸۹	سوم- تجسس در امور بیگانگان
۳۹۰	۱. جنگ بدر
۳۹۰	۲. جنگ احد
۳۹۱	۳. جنگ احزاب
۳۹۱	۴. جنگ حنین
۳۹۲	ج- مقررات و قوانین نظامی
۳۹۸	۱. صلح طلبی و نفی جنگ افروزی
۴۰۵	۲. جدال سنگین با دشمن متجاوز
۴۰۷	۳. حاکمیت اصول شرعی و انسانی در نبرد
۴۱۰	۴. عفو و گذشت نسبت به دشمن شکست خورده
۴۱۱	هدایت کارگزاران

۱. حرکت لشکر در هنگام خنکی روز ۴۱۲
۲. استقرار اردوگاه بر فراز کوه یا مشرف به دشمن ۴۱۳
۳. چینش لشکر ۴۱۳
۴. تعیین فرمانده‌های لایق برای جناح‌های مختلف سپاه ۴۱۳
۵. پیکار با دشمن از یک سویا حداکثر از دو سو ۴۱۵
۶. نحوه استقرار دیده‌بان‌ها و نقش آنان در نبرد ۴۱۵
۷. اتحاد و یکپارچگی سپاه در فرود و فراز ۴۱۶
۸. هوشیاری شبانه ۴۱۶
۹. چگونگی آرایش سپاه در برابر دشمن ۴۱۶
۱۰. تقویت خشم در هنگامه نبرد ۴۱۷
۱۱. نقش بی بدیل پرچم در نبرد در قوت قلب سپاه ۴۱۷
۱۲. حمله و دفاع در چک‌چک شمسیرها ۴۱۸
۱۳. ننگریستن به دشمن و برخورداری از متانت در جنگ ۴۱۸
۱۴. عدم نگرانی در به کارگیری تاکتیک فرار و گریز ۴۱۸
۱۵. ترفند دفاعی ۴۱۹
۱۶. تلاش وافر در نبرد ۴۱۹
۱۷. ذکر خدا در هنگام سختی و پرهیز از فرار ۴۱۹
۱۸. اطلاع‌رسانی دقیق به فرمانده و به کار بستن فرامین وی ۴۲۰
۱۹. امان داشتن دشمن شکست خورده ۴۲۰
۲۰. بازگرداندن آرامش با صدور فرمان عفو عمومی ۴۲۱
- خاتمه ۴۲۳
- ا - نظام اداری ۴۲۳
- ب - نظام اجتماعی ۴۲۵
- ج - نظام اقتصادی ۴۲۸
- د - نظام تربیتی ۴۲۹

۴۳۲	هـ- نظام قضایی
۴۳۵	و- نظام امنیتی
۴۳۹	کتاب نامه
۴۵۷	مجلات

www.ketab.ir

مقدمه

عصر فن آوری، پیشرفت و موفقیت چشمگیر انسان‌ها در کشف حقایق هستی، مرهون مدیریتی است که با اهدافی بلند، برنامه‌ریزی موشکافانه و سازماندهی کارآمد رقم خورده باشد. نیازهای گوناگون انسان‌ها ظهور و گسترش روزافزون سازمان‌ها را در پی داشته که بر تمامی شئون زندگی انسان امروزی سایه انداخته است. بدیهی است سازمان‌ها آن‌گاه توانایی تحقق اهداف از پیش تعیین شده را دارند که از سوی مدیرانی توانمند و مقتدر هدایت شوند؛ که با تسلط بر امور، رشد، بالندگی و پیشرفت سازمان را رقم زنند.

پیشرفت و تکامل جامعه و امداد سلامت اعضا و نهادهایش می‌باشد و وجود پیشرفت و تعالی در زندگی فردی و اجتماعی انسان، در گرو برنامه‌ریزی دقیق و مطابق با ساختار وجودی اوست تا هدف خلقت، محقق شده و فلسفه آفرینش رخ نمایی کند. از همین رو نیاز به برنامه‌ریزی دینی و تعیین مقرراتی برگرفته از دستورات شارع مقدس جلوه‌گر می‌شود. آشنایی با دستورات حکومتی شارع، علاوه بر پی‌کاوی منابع گفتاری دینی، اسوه‌ای عملی را می‌طلبد که حکومتش تأیید الهی داشته و مهر صحت بر عملکردش عیان باشد و از آنجا که مدیریت و اداره جامعه، یکی از عناصر سرنوشت ساز و تعیین کننده خیر و شر افراد جامعه است، الگودین نباید بر اندیشه انسان عادی استوار گردد که درگیر آزمون و خطاست، بلکه باید برگرفته از دیدگاه انسان کاملی باشد که ولی خدا^۱ و مصون از هر خطا و اشتباه

۱. «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (مائده/ ۵۵) سرپرست و ولی شما، تنها خداست و پیامبر او و آنها که ایمان آورده‌اند همانها که نماز را برپا می‌دارند، و در حال رکوع، زکات می‌دهند).

است.^۱

دوران کوتاه حاکمیت امیرمؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام الگویی جامع و ماندگار از نظام حکومتی اسلام است که ثمره آن تأمین امنیتی است که پایه های آن در زمان حاکمیت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پی ریزی شده است.

تک تک نظام های این حاکمیت، قابل تأسی حاکمان عدالت خواهی است که حاکمیت بر محور ارزش های دینی و انسانی را طالبند و برای قدرت و مناصب سیاسی، ارزش ذاتی قائل نیستند؛ بلکه آن را پیمانی از سوی خداوند می دانند که در قبال آن، بر سیری ظالم و گرسنگی مظلوم ساکت نمانده و حکومت را برای خدمت در جهت نهادینه کردن ارزش های دینی و فضیلت های انسانی، سازماندهی می کنند.

موضوع این نوشتار بررسی ابعاد حاکمیت در میراث امیرمؤمنان علیه السلام است و هدف از آن پردازش مدیریت عینی امیرمؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام در متن جامعه انسانی است؛ که با توجه به منابع گرانقدری چون قرآن کریم، نهج البلاغه و ترجمه ها و شروح آن، کتاب های روایی، منابع تاریخی و سیره نگاری نگاشته شده و سعی در پردازش نظام های حکومتی (اداری، اجتماعی، اقتصادی، تربیتی، قضایی، امنیتی) دارد و در هر نظام به بررسی اهداف، برنامه ریزی، سازماندهی، توصیه و هدایت گری های متناسب با آن نظام از سوی امیرمؤمنان علیه السلام پرداخته شده و نتایج زیر را در پی دارد:

مدیریت امیرمؤمنان علیه السلام در نظام اداری، نگرشی شگرف به شایسته سالاری را ترسیم می کند که در جهت تحقق حق محوری، قانون مداری و عدالت گسترده برنامه ریزی شده است. کنترل و نظارت در این سازمان با مدیریتی دقیق و مدبرانه صورت گرفته، عملکرد کارگزاران با ایجاد جو خود کنترلی، از طریق نظارت همگانی و نیز نظارت پنهان مورد ارزیابی مداوم بوده است.

۱. «... إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمْ الرِّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب / ۳۳) (خداوند فقط می خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملاً شما را پاک سازد).

نظام اجتماعی، مبتنی بر عدالت اجتماعی، یکسان‌نگری به همه اقشار در برابر قانون و برخورداری همگان از حقوق اجتماعی، طراحی گردیده و اگر چه آزادی‌های فردی، عقیدتی، بیان و سیاسی، مورد اعتقاد و التزام عملی است، اما پای بند قوانین شرعی بوده، به طوری که تا زمانی که با امنیت ملی در زمینه اعتقادی، سیاسی و اجتماعی منافاتی نداشتند، و نیز انتقاد تخریبی نسبت به کارگزاران را به دنبال نمی‌آوردند، امیرمؤمنان علیه السلام مقابله عملی با آن را جایز نمی‌دانست.

در نظام اقتصادی، عدالت اقتصادی، بازگرداندن دارایی‌های حاتم بخشی شده به بیت المال، حفظ توازن اقتصادی، تلاش در جهت عمران و آبادانی و جلوگیری از پیدایش ثروت‌های نامشروع کارگزاران حکومتی، اصول مورد اهتمام امیرمؤمنان علیه السلام بوده است.

اهداف اصلی در نظام تربیتی حکومت علوی، نهادینه کردن فرهنگ دینی و جلوگیری از بدعت گذاری و سرنگ بردن سنت و دین بوده است که با توجه به چهار شاخصه زمان شناسی، مخاطب شناسی، نیاز شناسی و زبان شناسی محقق گردیده است.

در حکومت علوی، قضاوت یکی از ارکان اصلی حکومت به شمار رفته، مورد توجه امیرمؤمنان علیه السلام بوده است. اهداف پیش بینی شده در این نظام، گسترش عدالت و انصاف در بین همه اقشار جامعه، تنظیم شعائر الهی و اجرای حدود و احیای حق و ابطال باطل، بوده است.

تحقق امنیت داخلی در حکومت علوی، مرهون استقرار نظام‌های اداری، تربیتی، اجتماعی، اقتصادی و قضایی است. اگر چه اهتمام امیرمؤمنان علیه السلام بر عدم جهاد ابتدایی بوده، اما با تشکیل سپاه امنیتی و سازمان اطلاعات و جاسوسی نسبت به بیگانگان، در جهت تأمین امنیت خارجی می‌کوشید.

توجه به نکاتی در این نوشتار ضروری است:

۱. اصول مدیریتی حاکم بر عملکرد امیرمؤمنان علیه السلام در نظام اداری به طور کامل مورد بررسی قرار گرفته و پاره‌ای از مباحث مدیریتی در سایر نظام‌ها به دلیل پرهیز از

تکرار مطالب، مباحث مطرح شده به نظام اداری ارجاع داده شده است. در نظام های دیگر به تشریح اهداف، برنامه ریزی، سازماندهی و هدایت کارگزاران در آن نظام پرداخته شده است.

۲. نظام امنیتی یکی از مهم ترین نظام های مورد توجه امیرمؤمنان علیه السلام بوده است. توجه به این نکته ضروری است که امنیت داخلی آن گاه محقق می گردد که دیگر نظام های حکومتی بر اصول خود پابرجا بوده و در جهت تأمین اهداف و به ثمر رساندن برنامه ریزی مورد نظر در آن نظام سازماندهی شوند.

۳. اکثر منابع مورد استناد این نوشتار به زبان عربی بوده و درپاره ای از موارد از بعضی منابع که دارای ترجمه بوده، جهت اتقان بیشتر نوشتار بهره برده شده است.

۴. استنادات نهج البلاغه، براساس منبع صبحی صالح صورت گرفته و حروف قصار «خ»، «ن» و «ک» به ترتیب بر خطبه ها، نامه ها و کلمات قصار دلالت دارد.

بهار یک هزار و سیصد و نود و یک